

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 3, 2024, 97-107.

E-ISSN: 3023-5529

Tanıtma/ Review

MUHAMMED ARİF İSPANAKÇI PAŞAZADE (2023). ŞAH İSMAİL VE SULTAN SELİM: İNKİLÂBÜ'L-İSLÂM BEYNE'L-HAVÂS VE'L- 'AVÂM. İSTANBUL: BİLGE KÜLTÜR SANAT YAYINLARI. 448 S. ISBN: 978-625-8274-32-5

MUHAMMED ARİF İSPANAKÇI PAŞAZADE (2023). SHAH ISMAIL AND SULTAN SELİM: İNKİLÂBÜ'L-İSLÂM BEYNE'L-HAVÂS VE'L- 'AVÂM. İSTANBUL: BİLGE CULTURE AND ART PUBLICATIONS. 448 P. ISBN: 978-625-8274-32-5

İlker BOZKIR

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Yüksek Lisans Enstitüsü

ilker.bozkir@hotmail.com

 0009-0007-2407-1515

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
(Received)
21.05.2024

Kabul Tarihi:
(Accepted)
06.11.2024

Yayın Tarihi:
(Published)
30.12.2024

Anahtar Kelimeler
Şah İsmail
Sultan Selim
Safevî Devleti
Osmanlı Devleti
Çaldıran Savaşı

Keywords
Shah Ismail
Sultan Selim
Safavid State
Ottoman Empire
Battle of Chaldiran

Muhammed Arif İspanakçı Paşazade tarafından Farsça kaleme alınan ve Namiq Musalı tarafından Türkçeye çevrilen *Şah İsmail ve Sultan Selim: İnkılâbü'l-İslâm Beyne'l-Havâs ve'l- 'Avâm* isimli eserin ana temasını Safevî Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki mücadele diğer bir deyişle Şah İsmail ve Sultan Selim arasındaki rekabetin neticesinde Çaldıran Savaşı ile son bulan Türk-İslâm âleminde yaşanan güç mücadelesinin öncesi ve sonrası oluşturmaktadır. Eserde; Şah İsmail'in ataları, Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte Safevî Devleti'nin kuruluşu ve Safevîler ile Şeybaniler, Safevîler ile Osmanlılar, Memlûkler ile Osmanlılar arasındaki ilişki ve güç mücadelesi anlatılmaktadır. II. Bayezid dönemi Osmanlı-Safevî ilişkileri, Sultan Selim'in babası ve kardeşleriyle olan taht kavgası, Safevîlerle yapılan Çaldıran Savaşı, Memlûklerle yapılan Mercidâbık ve Ridaniye Savaşları, hilafetin Osmanlı'ya geçişi, Sultan Selim ile Şah İsmail'in hayatları ve İslâm âleminin bu savaşlar sonrası durumu eserde detaylı şekilde ele alınmıştır. Son bölümde de Muhammed Arif genel bir değerlendirme ile eserini tamamlamıştır. Bu eser; İçindekiler, Kısaltmalar, Giriş, Mukaddime, Şah İsmail Es-Safevî El- Hüseyinî, Sultan I. Selim'in Saltanat Döneminin Olayları Üzerine, Şah İsmail'in Ömrünün Geri Kalan Kısmının Özeti, Hatime, Muhakeme ve Netice ana başlıkları ile Genel Dizin, son olarak da eserin tıpkıbasımının ilk ve son sayfasından oluşmaktadır.

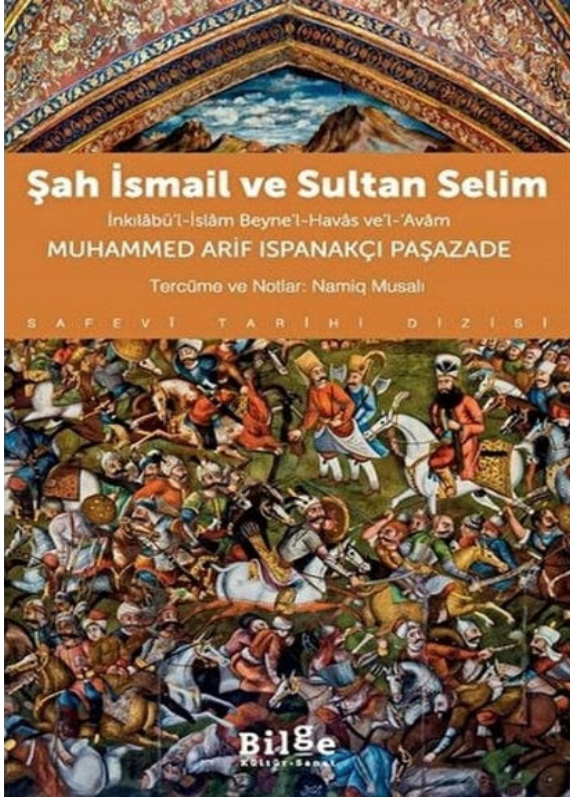
The main theme of the work titled *Shah Ismail and Sultan Selim: İnkılâbü'l-İslâm Beyne'l-Havâs ve'l- 'Avâm*, written in Persian by Muhammed Arif İspanakçı Paşazade and translated into Turkish by Namiq Musalı, is the struggle between the Safavid State and the Ottoman Empire. In other words, it constitutes the before and after of the power struggle in the Turkish-Islamic world, which ended with the Battle of Chaldiran as a result of the rivalry between Shah Ismail and Sultan Selim. In the work; The ancestors of Shah Ismail, the collapse of the Akkoyunlu State and the establishment of the Safavid State, as well as the relationship and power struggle between the Safavids and the Shaybanids, the Safavids and the Ottomans, the Mamluks and the Ottomans, are described. II. Ottoman-Safavid relations during the Bayezid period, Sultan Selim's fight for the throne with his father and brothers, the Chaldiran War with the Safavids, the Mercidâbık and Ridaniye Wars with the Mamluks, the transition of the caliphate to the Ottoman Empire, the lives of Sultan Selim and Shah Ismail, and the situation of the Islamic world after these wars. It is discussed in detail in the work. In the last chapter, Muhammed Arif completed his work with his general evaluation. This work; Contents, Abbreviations, Introduction, Introduction, Shah Ismail Es-Safevî Al-Huseynî, On the Events of the Reign of Sultan Selim I, Summary of the Remaining Part of Shah Ismail's Life, Main Titles of Hatime, Reasoning and Conclusion and General Index of the work. The facsimile edition consists of the first and last page.

Atf/Cite as: Bozkır, İ. (2024). Muhammed Arif İspanakçı Paşazade, 2023, Şah İsmail ve Sultan Selim: inkılâbü'l-İslâm beyne'l-havâs ve'l- 'avâm. İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları. SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 3, 97-107.

© 2024 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü. Her hakkı saklıdır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. All rights reserved.

Giriş

Muhammed Arif İspanakçı Paşazade tarafından Farsça olarak yazılan *Şah İsmail ve Sultan Selim: İnkılâbü'l-İslâm Beyne'l-Havâs ve'l-'Avâm* isimli eseri Namiq Musalı Türkçeye aktarmıştır. Namiq Musalı, 17 Eylül 1979 tarihinde Bakü'de doğmuştur. Lisans ve yüksek lisans eğitimini Bakü Devlet Üniversitesi Tarih Fakültesinde yapmıştır. 2001 yılında Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi (AMBA) Tarih Enstitüsü, Azerbaycan'ın Orta Asırlar Tarihi Şubesinde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamış ve 2006 yılında *Azerbaycan Safevîler Devleti I. Şah İsmail'in Hâkimiyeti Devrinde* konulu teziyle doktorasını tamamlamıştır. 2010-2014 arası AMBA'nın Elyazmalar Enstitüsü, Fars Dilli Elyazmaların Tetkiki Şubesi'nde, 2012-2014 yıllarında Hazar Üniversitesi Tarih ve Arkeoloji Bölümünde görev yapmıştır. 2014 yılında, Kastamonu Üniversitesi Tarih Bölümünde göreve başlamış olup 2013 yılında doçent, 2018 yılında ise profesör unvanını almıştır. Uzmanlık alanı olan Safevî tarihinin yanı sıra Son Orta Çağ Azerbaycan Tarihi, Türk hanedanlarının İran üzerindeki hâkimiyeti, Türk tarihinin Farsça ve Rusça kaynakları alanlarında da çalışmalar yürütmektedir.

Çalışmanın konusunu teşkil eden 468 sayfalık bu kitap; *İçindekiler, Kısaltmalar, Giriş, Mukaddime, Şah İsmail Es-Safevî El-Hüseynî, Sultan I. Selim'in Saltanat Döneminin*

Olayları Üzerine, Şah İsmail'in Ömrünün Geri Kalan Kısmının Özeti, Hatime, Muhakeme ve Netice ana başlıkları ile *Genel Dizin*, son olarak da eserin tıpkıbasımının ilk ve son sayfasından oluşmaktadır. Kitabın *Giriş* kısmı Namiq Musalı tarafından yazılmış olup müellif ve eser hakkındaki genel değerlendirmeleri içermektedir. Eserin *Giriş* bölümünde verilen bilgilerden hareketle müellif hakkında şöyle bir özetleme yapmak yerinde olacaktır:

Hacı Muhammed Arif b. Hacı Muhammed Şerif Bey İspanakçı Paşazade (ö. 1893), XIX. yüzyılın bilgin ve mütercimlerinden olup Erzurumludur. Yaşamı konusunda yeterince bilgi mevcut değildir. İyi bir eğitim almış, Farsça ve Arapçaya hâkim, inşa, tercüme ve şiir alanlarında deneyimli bir şahsiyettir. Hayatının 11 yılını Kaçar Türklerinden İran hükümdarı Nâsıreddin Şah'ın Tahran'daki sarayında tercüme merkezinde (Dârü't-Tercüme-i Hassa-i Hümayûnî) münşî ve Osmanlı Türkçesi mütercimi olarak çalışmakla geçirmiştir. Yavuz Sultan Selim zamanında Safevîlere karşı yapılan savaşta yararlıklar göstermiş olan İspanakçızade, Hayreddin Çavuş'un soyundan gelmektedir. Muhammed Arif, Tahran'da yaşadığı süre zarfında tarih ve coğrafya alanında bir dizi telif ve tercüme eserler hazırlamıştır (İspanakçı, 2023, s. 10-11).

Bu bölümde açıklamalarıyla verilen tercüme, telif, telif ve tercüme şeklinde üç kategoriye ayrılan eserleri şunlardır:

1. *Osmanlı gazete ve dergilerinden yaptığı tercümeleler,*
2. *Keyfiyyet-i İmârât-ı Saltanat-ı Devlet-i Rus (Rus Devleti'nin saltanat saraylarının niteliği),*
3. *Coğrafyâ-yı Hartum ve Sudan (Hartum ve Sudan'ın coğrafyası),*
4. *İttılâ'ât-ı Fenniyye Râci' be Bağdâd (Bağdat'a ilişkin bilimsel bilgiler),*
5. *Tercüme-i Cihânnümâ-yı Hacı Halife Kâtib Çelebi,*
6. *On dört risale ve kitapçığı kapsayan bir mecmua,*
7. *Sefername-i Hivek (Hive Seyehatnamesi),*
8. *Târîh-i Kaşgar (Kaşgar Tarihi),*
9. *Mirkâtü'z-Zamân fi Ahvâl-i Selâtîn-i Âl-i Osmân (Osmanlı sultanlarının ahvali üzerine zaman basamakları),*
10. *İnkılâbü'l-İslâm Beyne'l-Havâs ve'l-'Avâm,*

11. Coğrafya-yı Âlem-i İslâm (İslâm âleminin coğrafyası),
12. Yukarıda verilenlerin dışındaki diğer çalışmalar (İspanakçı, 2023, s. 17-38).

Muhammed Arif en önemli/özel eserlerinden biri olan *İnkılâbî'l-İslâm Beyne'l-Havâs ve'l-'Avâm* adlı eserini, Nâsireddin Şah'ın talimatı üzerine 8 Mayıs 1890 tarihinde yazmaya başlamış ve 21 Ağustos 1890 yılında tamamlamıştır. Bu eser, Tahran ve İsfahan nüshaları olmak üzere iki yazmadan oluşmaktadır. Nâsireddin Şah'a sunulmuş ve onun da okuyup ilk sayfasına not düştüğü Tahran nüshası İran Milli Kütüphanesinde bulunmaktadır. Şehzade Zillü's-Sultan'a takdim edilen İsfahan nüshası ise şehzadenin kütüphanesinde yer almaktadır. Her iki yazma nüsha da Âşûrî lakaplı Muhammed b. Hacı Muhammed Kulu Kazvîni tarafından istinsah edilmiş olup Tahran nüshası 652 sayfa, İsfahan nüshası ise 631 sayfadır (İspanakçı, 2023, s. 25-26). Tahran nüshası, *İnkılâbî'l-İslâm Beyne'l-Havâs ve'l-'Avâm* (Seçkin ve sıradan insanlar arasında İslâm'ın dönüşümü), İsfahan nüshası ise *İnkılâb fî'l-İslâm Beyne'l-Havâs ve'l-'Avâm* (Seçkin ve sıradan insanlar arasında İslâm'daki dönüşüm) şeklinde yer aldığına bu bölümde dikkat çekilmiştir. Namiq Musalı "inkılap" kelimesinin altüst oluş, kargaşa, karışıklık gibi olumsuzlukları ifade ettiğini belirterek R. Caferiyan'a atıfla hususilerin (havâs) Şii azınlığın, umumiler (avâm) terimiyle de Sünnî çoğunluğun kastedildiğini aktarmaktadır. Buradan hareketle eserin "Şii ve Sünnîler arasında İslâm'ın dönüşümü (veya altüst olması)" olarak adlandırılmasının eserin genel ruhuyla da örtüşüğünü ifade etmiştir.

Namiq Musalı, eserin kaynaklarının müellif tarafından verilmiş olmasına karşın bu bibliyografyanın eksik olduğundan bahisle yazım sürecindeki kaynakları; a) *Safevî dönemi tarihçilerinin Farsça eserleri*, b) *Kaçar döneminin Farsça kaynakları*, c) *Osmanlı kaynakları*, d) *Edebî ve dinî eserler* (İspanakçı, 2023, s. 31-43) şeklinde dört kategoriye ayırarak daha geniş bir kaynakçadan yararlandığını izah etmiştir. Bu bölümde müellifin tarihçiliği ele alınmış, bu konuda Muhammed Arif'in her ne kadar objektif bir eser meydana getirmek için gayret ettiğini belirtmesine rağmen tarafgir bir anlayışla eserini yazdığı vurgulanmış ve eleştirilmiştir. Bunun yanı sıra müellifin kullandığı kaynaklara körü körüne bağlı kalmadığı ve buradaki bilgileri yorumladığı, süzgeçten geçirdiği, eleştirel yaklaştığı belirtilmiştir. Müellifin her iki tarafın (Safevî ve Osmanlı) kaynaklarını da kullandığı, bu yolla okuyucuya karşılaştırma imkânı sunduğuna değinilmiştir. Olayların sebep-sonuçlarına atıf yapmasının onun tarihçiliği açısından kıymetli olduğuna, yaşanan olaylardan ders çıkarılmasını amaçlamasının ise pragmatik tarihçiliğini gösterdiğine vurgu yapılmıştır (İspanakçı, 2023, s. 46-47). Buna istinaden eserden şu alıntı yapılmıştır:

Şehamet içinde bulunan bu tür şahısların biyografilerini yazmak ve onların sözlerini ve faaliyetlerini gözler önüne sermekteki maksat, saygıdeğer haleflerin kendi büyük atalarının hareketleri, hayalleri ve siyasetleri üzerine mükemmel bir bilgi elde ederek muhakeme yoluyla onların zaferlerinin, terakkilerinin, bedbahtlıklarının, gerilemelerinin, savaşlarının, çarpışmalarının, hizmetlerinin ve ihanetlerinin sebeplerini anlamalarını sağlamaktan ibarettir (İspanakçı, 2023, s. 48).

Yine bu bölümde müellifin Şah İsmail ile Sultan Selim'in siyasi ve askerî faaliyetleri nedeniyle İslâm dünyasının zayıfladığı, Şark meselesinin ortaya çıkmasının müsebbibi olarak bu iki hükümdarı gördüğü; Şah İsmail'e menfî, Sultan Selim'e ise müspet baktığı ama buna rağmen her ikisinin de olumlu ve olumsuz yönlerini izah etmekten çekinmediği; Şah İsmail'in "*çok hunhar ve gaddar birisi*", "*ezîyet ve azap icat etmede Cengiz ve Timur ile meslektaş*" (İspanakçı, 2023, s. 52) olduğu; Sultan Selim için "*bu taş kalpli ve yiğit padişah*", "*vücudunun hamurunda merhamet ve şefkat cevherinden bir zerre bile bulunmayan o kudretli sultan*" tasviri aktarılmıştır (İspanakçı, 2023, s. 53). Ayrıca Sultan Selim'i Anadolu'da Alevilere, Mısır'da Çerkezlere (Memlûklere) katliam yapmakla suçlayan Muhammed Arif'in, Şah İsmail'in İslâm âlemini bölmeye, parçalamaya çalışmasına karşın Sultan Selim'in gayretinin Müslümanları hilafet çatısı altında birleştirme amacında olduğunu belirtmesi nedeniyle taraf olduğu açıklanmaktadır. Bu durum Muhammed Arif'in Sünnî inanca sahip olmasına bağlanmış ve Alevilere karşı tavrının da sert olduğu, bu inançta olanlara yönelik çok olumsuz ifadelerle eserinde yer verdiği vurgulanmıştır (İspanakçı, 2023, s. 54-56).

Muhammed Arif (2023), eserinin *Mukaddime* bölümüne besmeleyle başlamıştır. Kimi ayetlere atıfta bulunarak Allah'ın kudreti, Hz. Musa ve Hz. Muhammed ile ilgili bazı açıklamalarda bulunduktan sonra Kaçar Sultanı Nâsireddin Şah'a övgüler düzmüştür. Tarih ve rical âlimlerinden hiçbir müellifin Şah İsmail ile Sultan Selim hakkında ve onların dönemine ilişkin olaylar konusunda kapsamlı bir eser meydana getiremediklerini belirterek şu eleştirilerde bulunmuştur: "*O dönemin tarihçilerine gelince, onlar da bizim zamanımızda olduğu gibi, yazmış oldukları eserlerde yalakalık yaparak kendi metbularını (emrinde buldukları*

hükümdarı) övmüş, onun rakibini ise ayıplamışlardır ve mühim vakaların çoğunu kaydetme konusunda gereğini yerine getirmemişlerdir.” (Ispanakçı, 2023, s. 60). Muhammed Arif (2023), Nâsıreddin Şah’ın talimatı üzerine ve bu gerekçelerden hareketle 7 Mayıs 1890 tarihinde derleme, sentez ve tenkit etme ve temize çekerek yazma yoluyla *İnkılâb ji’l-İslâm Beyne’l-Havâs ve’l-Avâm* olarak adlandırdığı eserini yazmaya başladığını anlatmaktadır (s. 60).

Muhammed Arif (2023) eserini yazarken yararlandığı kaynakları ise şöyle sıralamıştır:

- *Seyid Mirza Bey Cünâbezî’nin Ravzati’s-Safeyiyye’si*
- *Habîbü’s-Sıyer*
- *İtimâdüssaltana cenaplarınınun Muntazam-ı Nâsırî’si*
- *Celaleddin Mirza’nın Tarib-i Hüsrevân’ı*
- *Hoca Sâdeddin’in Tâcü’t-Tevârih’i*
- *İsmail Bey Tevkâî’nin Hakikatü’t-Tevârih’i*
- *Vehbi Efendi’nin Meşâbir-i İslâm’ı*
- *Zihni Efendi’nin Meşâbirü’n-Nisâ’sı*
- *Sami Bey’in Kâmüsü’l-A’lâm’ı*
- *Abmed Rıfat Efendi’nin Lugat-i Târîbiyye’si*
- *Kâtib Çelebi adıyla tanınan Mustafa Efendi’nin Cibânnümâ’sı*
- *Doktor İbrahim Efendi’nin Misbâhi’s-Sârî’si*
- *Abmed Feridun Bey’in Münşeat’ı*
- *Fuzûlî mablaslı Molla Muhammed’in Hadîkatü’s-Su’adâ’sı*
- *Şeyh Ferid Attâr’ın Esrârname’si*
- *Devletşah’ın Tezkire’si* (s. 61)

Muhammed Arif (2023) “*Tanrı’nın gölgesinin gölgesi*” (s. 61) olarak tarif ettiği ve birçok övgüye mazhar kıldığı Şehzade Zillü’s-Sultan lakaplı Şehzade Mesud’a takdim ettiği İsfahan nüshası üzerine yazmış olduğu hatıra yazısı ile bu bölümü sonlandırmıştır. “*Şah İsmail Es-Safevî El-Hüseynî*” olarak adlandırılan ve birçok alt başlıktan oluşan bu bölümde, Şah İsmail’in hayatı aktarılmadan önce onun atalarından bahsedilerek soy sülalesi verilmiştir. Bu sülaleden Erdebil’e ilk gelenin Firuzşah Zerrinkulah olduğu belirtilmektedir. Bu sülale içerisindeki en bilgili ve nüfuz sahibi kişinin Safevî Tarikatı’nın da kurucusu olan Şeyh Safiyeddin olduğu söylenmiştir. Onun bu itibara sahip olmasını ise hizmetinde bulunduğu ve aynı zamanda damadı olduğu Sühreverdîyye Tarikatı’nın şeyhi Zâhid Geylânî’ye bağlamaktadır. Çünkü Zâhid Geylânî vefat etmeden önce irşat ve şeyhlik makamını Şeyh Safiyeddin’e vasiyet etmiştir (Ispanakçı, 2023, s. 63-67). Muhammed Arif (2023), Şeyh Safiyeddin’in Sünnî olduğunu, aksi durumda Sultan Ebû Said, Emir Çoban ve Cengizîyye emirlerinin çoğunun kendisine bağlı olmayacağını belirtmiştir (s. 69).

Şeyh Safiyeddin ile başlayıp devam eden Erdebil tekkesinin irşat faaliyetleri Şeyh Cüneyd’le birlikte siyasi bir evrilmeye yönelmiş ve Şeyh Haydar’la bu durum devam etmiştir. Her iki şeyh de Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan’a damat olmuşlar ve bu yolla iki taraf da güç devşirmeye çalışmıştır. Şeyh Cüneyd’in faaliyetlerinden rahatsızlık duyan Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah, onu Erdebil’den sürmüştür.

Bu bölümde; Şeyh Cüneyd ile Şeyh Haydar’ın vermiş olduğu mücadeleler, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan’ın Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah’ı ve Timuruları yenmesi gibi o dönemin olaylarına yer verilmiştir. Uzun Hasan’ın vefatından sonra hükümdarlık iddiasında bulunan Yakup Bey’in gerek Akkoyunlu (Bayındırlı) Devleti içindeki mücadelesi gerekse Şeyh Haydar’ın şehzadelerine yönelik hasmane davranışları, “*Sultan Haydar’a karşı savaşın fetihnamesi*” olarak da adlandırılan mektubu ve buna cevaben Sultan Bayezid’in mektubu aktarılmıştır. Şeyh Haydar’ın çocuklarının ve Bayındırlı şehzadelerinin durumuna, Akkoyunluların (Bayındırlılar) Sultan Bayezid ile olan iyi münasebetlerine yer verilen bu bölümdeki akış, Şah İsmail’in huruç etmesi ve Safevî Devleti’ni kurmasıyla devam etmektedir.

Şah İsmail’in 1501’de Tebriz’de hükümdarlık tahtına oturmasıyla sufi Erdebil tarikatı şeyhliğinden şahlığa geçişini sağlamış oluyordu. “*Şah İsmail, devletin kurucusu ve dolayısıyla hâkimi olmakla birlikte aynı zamanda Şeyh Safi’üd-Din Ebü’l-Feth İsbak Erdebilî’nin (1252-1334) kurduğu tarikatın da Mürid-i Kâmil’i idi.*” (Baharlı, 2001, s. 86). Bir taraftan atalarının intikamını almak, diğer beylik/hanedanlıklara yönelik savaş açması ve diğer taraftan da devletin bekasını sağlamak, özellikle de Osmanlı Devleti’nin İran’a yönelik hedeflerini/hayallerini önlemek, tebaasını bir arada tutmak için Sünnî mezhebine karşılık İsnâaşerî Şiîliğini

sufi Safevî Devleti'nin resmî mezhebi olarak belirlediği görülmektedir (İspanakçı, 2023, s. 102). Şah İsmail'in özellikle Sünnî mezhebine mensup kesimlere yönelik sert/gaddar tavrı nedeniyle rahatsızlık duyan Sultan Bayezid, kendisine mektup yazarak birtakım uyarılarda bulunmuş ve her şeye rağmen savaş taraftarı olmadığını ortaya koymuştur. "İlk olarak Osmanlı Devleti'nin tebaası olan Kızılbaşların Safevîlere itikadî olarak geçmişten beri bağlı olmaları ve devletin lideri Şah İsmail'i Mehdi olarak görmeleri doğal olarak Osmanlı Devleti'ni rahatsız edip birtakım tedbirler almaya sevk etmiştir." (Artan Ok, 2024, s. 322). Buna karşın Şah İsmail'in de olumlu yaklaşımlarla yazdığı mektubunda, Rum sufililerinin Erdebil Tekkesi'ni ziyaretlerinin engellenmemesi ricası Sultan Bayezid tarafından bazı şartlar dâhilinde kabul görmüştür. Mektuplarda, iki tarafın da ilişkileri iyi tutmak istedikleri belirtilmektedir (İspanakçı, 2023, s. 107-118).

Şeybek Han Özbek'in Şah İsmail'e yazdığı üstünlük taşıyıcı ve kışkırtıcı mektubu neticesinde yapılan savaşta yenilen Şeybek Han öldürülmüştür. Müellifin anlatımına göre bir fetihnameyle Şeybek Han'ın içi doldurulmuş derisinin Osmanlı sarayına gönderilmiş olması, Çaldıran Savaşı'nın sebeplerinden birini teşkil etmesine yol açmıştır (İspanakçı, 2023, s. 118-124).

Sultan Selim'in hayat hikâyesine de yer verilen bu bölümde; Osmanlı'daki ortaya çıkan Şahkulu ve Nur Halife isyanları, bu sıkıntılı süreçte başarısız görülen Sultan Bayezid'in tahttan indirilmesi ve Sultan Selim'in tahta çıkması ele alınmıştır. 32 yıl tahtta kalan, 67 yaşındaki *ders müdavimi, belâgatli bir şair, takva sahibi, velî lakaplı* Sultan Bayezid, oğlu Sultan Selim tarafından hapse atılmış ve akabinde de sürgün yolunda zehirlenmiştir (İspanakçı, 2023, s. 125-136).

"Sultan I. Selim'in Saltanat Döneminin Olayları Üzerine" başlığı altında, eserin en hacimli ve ana omurgasını oluşturan bölümü yer almaktadır. Sultan Selim'in Osmanlı tahtına oturmasının kolay olmadığı gibi tahta oturduğunda da kendisini rahat bir süreç beklemiyordu. Bu sürecin başında, kardeşi Ahmet ve onun şehzadeleriyle de mücadele etmesi gerekecekti. Nihayetinde bu durumu bertaraf ettikten sonra asıl gayesi olan ve Trabzon valiliği yaptığı zaman farkında olduğu/ilgilendiği Doğu sorununa odaklanabilecekti. Sultan Selim'in cülusu ve Sultan Ahmed'in öldürülmesi haberi, Şah İsmail'i hüznlendirmiştir (İspanakçı, 2023, s. 140). Çünkü kendisi Sultan Ahmed'in tahta çıkmasını istiyordu. Safevî Devleti'ne sığınan şehzadeler (Murat, Mustafa, Alaaddin) ve diğer kaçanların teslim edilmesini isteyen Sultan Selim'in bu ricasını Şah İsmail geri çevirmiştir. Bunun yanında Diyarbakır hâkimi Han Muhammed Ustaçlı'nun istihzalı mektubu, elçiye yaptığı eziyet vb. durumlar (İspanakçı, 2023, s. 140-141), Sultan Selim nezdinde tabiri caizse bardağı taşıran son damla olarak görülmüştür. Tüm bunlar üzerine Sultan Selim, itikatlarının bozukluğu gerekçesiyle Haydarilerin/Celâlilerin (Kızılbaşların) katli için ulemadan fetva almıştır (İspanakçı, 2023, s. 142). Müellifin bu konuyla ilgili yorumu ise şu şekildedir: "Haydarilerin ve Celâlilerin pek çoğunun öldürülme sebebi itikat bozukluğu değil, mal mülklerinin, kız ve oğlan çocuklarının ele geçirilmesiydi (İspanakçı, 2023, s. 143). Hâliyle bu gelişmeler savaşa giden yolun taşlarını döşemeye başlamıştır.

Müellif, *Ravzatü's-Safiyeye* kitabına atıfla savaşın sebebi olarak Diyarbakır'ı istila eden, Anadolu'da birtakım olumsuz faaliyetlerde bulunan Han Muhammed Ustaçlı'nun Sultan Selim'e yazdığı mektuplardaki tehdit, savaşa teşvik ve tahrik ifadelerinin yanı sıra Nur Ali Halife'nin Anadolu'daki faaliyetlerini ve Tokat'ı yağmalamasını göstermiştir (İspanakçı, 2023, s. 144). Sonrasında ise Safevî Devleti'ne karşı bir savaşın gerekliliği üzerine hutbe okuyarak sefere çıkan Sultan Selim, Erzincan'a doğru yöneldiğinde Şah İsmail'e elçi göndererek kendisine karşı yapılacak olan savaşın haberini vermiştir. Şah İsmail de buna hazır olduklarını belirtmiştir (İspanakçı, 2023, s. 144-145). Bu süreçte Sultan Selim, Şeybek Han'ın yeğeni Semerkant (veya Buhara) hükümdarı Ubeyd Han'a ve Akkoyunlu Ferruşad Bey'in oğlu Mehmet Bey'e mektup yazarak niyetini belirtmiş ve onlardan destek talebinde bulunmuştur. Ubeyd Han'a yazılmış olan mektuptaki Sultan Selim'in amacını Muhammed Arif (2023) eserinde şu şekilde açıklamıştır:

Öyle bir durum meydana gelecek ki güvercin şahbazın yuvasında yumurtlayacak, kartal kuyruk sallayan kuşunun evinde muhafızlık yapacak, aslan ormanda çakala saldırmayacak, leopar ceylanı boğazlamaya çalışmayacak, akdoğan kendi gagasının makasıyla dağ keklığının cüppesinin eteğine zarar vermeyecek, şahin ise baykuş gibi gagası ve pençesiyle sülünün boyalı yakasını incitmeyecek ve yaralamayacaktır (s. 151).

Ayrıca Sultan Selim amacını "Bu, Allah'a hiç de güç gelmez."1 ayetiyle meşru kılmaya çalışmıştır. Bu süreçte Şah İsmail'e de dört mektup yazmıştır. İlk mektubunda onu zındıklık ve mühlitlikle itham ederek

¹ İbrahim suresi, 20. ayet

“Kılıç kullanmazdan önce karşı tarafı İslâm’ı (teslimiyeti) kabullenme teklifinde bulunmak, Mustafa Aleyhisselam’ın şeriatının hükmü olduğundan dolayı bu şanlı mektup süslü yazıldı.” ifadeleriyle uyarmıştır (İspanakçı, 2023, s. 156). Diğer mektuplarda da benzer ifadelerin yanı sıra Şah İsmail’e yönelik hakaret ve tehditlerle onu ısrarla savaşa davet ettiği, sefer için yolda olduğunu belirttiği görülmektedir. Şah İsmail ise “Zatı alileriniz de o zaman Trabzon valisiydiniz ve sizinle de dostluk içindeydik. Şimdi bu düşmanlığımızın sebebi bize malum değildir. Madem saltanat gereği bu yola girmişsin, sana kolay gelsin.” (İspanakçı, 2023, s. 175); “Eğer bu iş savaşa sona erecekse, ertelemek veya gevşeklik göstermek caiz değildir. Lakin bunun akıbetini düşüünüz.” şeklinde savaş taraftarı olmadığını ancak gerek olması hâlinde hazırlık yaparak savaşaacağını mektubunda dile getirmiştir (İspanakçı, 2023, s. 176). Ayrıca mektubunda şu beyite yer vermiştir:

“Bu etme bulma dünyasında yeterince tecrübe edindik ki, /Ali soyu ile her kim ters düşüyse, kendini mahvetti.” (İspanakçı, 2023, s. 176)

Nihayetinde 1514’te Osmanlı ve Safevî ordusu Tebriz’e 20, Hoy’a 15 fersah mesafedeki Çaldıran Ovası’nda karşı karşıya geldi ve savaş başlamış oldu. O anlar, beyitlerde şu şekilde betimlenmiştir:

“Atlarm hepsi o kan denizinde ıslandı,
Denizaygırları gibi hepsi yüzmeye başladı.
Kan yüzünden savaş alanı okyanusa döndü,
Oradaki kökler, mercan dalı gibi oldu.” (İspanakçı, 2023, s. 186)

“Savaştaki demir kılıç ve tüfeklerden dolayı,
Her bir köşede kin pazarı kızıştı.
Cenk ve cidalin bu sıcak pazarında,
Ecelden başka can satan alan yoktu.” (İspanakçı, 2023, s. 187)

Savaş meydanındaki duruma ilişkin “Kızılbaş ordusu ‘Şah’ ve ‘Allah’, yeniçeriler ise ‘Allah Allah’ diyerek, birbirinin kanına susmuş bir şekilde harp aletlerini (silahlarını) kullanmaktan bir an bile vazgeçmeksiz savaştılar.” (İspanakçı, 2023, s. 190) cümlesi de işin ciddiyetini ve vahametini ortaya koymaktadır.

Çaldıran Savaşı’nda 27 yaşında olan Şah İsmail, o güne dek hiçbir muharebede yenilmemiş ve yaralanmamıştır. Bu nedenle Sultan Selim’i kendine rakip olarak düşünmemiştir. Ancak Osmanlı ordusu karşısında yenilgiye uğramış ve yaralı olarak savaş alanını terk etmiştir. Tüm bunlar da Şah’ın başına siyah sarık sarması ve siyah elbise giymesine, bayrakların siyah kumaştan yapılması ve üzerlerine “el-kıyas” (intikam) yazdırmasına, o yıl doğan çocuklara bu adı koydurması gibi birtakım durumlara yol açmıştır (İspanakçı, 2023, s. 193). Bu savaşta Safevîler, kendilerinin iki bin, Osmanlı ordusunun ise üç bin kaybı olduğunu; Osmanlılar ise 8216 kayıptan 2933’ ünün kendilerinden olduğunu (İspanakçı, 2023, s. 188-194) iddia etmiştir.

Aşağıya alınan yeniçerilerin sultana takdim ettikleri arzuhâllerini Namiq Musalı (2023), Sultan Selim’in Doğu politikasının amacını açıklaması bakımından önem arz ettiğini belirtmiştir.

Bizim memleketimizde yaklaşık kırk bin can, İran toprağında da yaklaşık yirmi bin can Râfızilik ve ilhâd suçlamasıyla zulüm ve adaletsizlik kalcına yem edildi. Bizim mutaassıp ulemamız, Rafızilik ve ilhâdın ne anlama geldiği konusunda bize kâmil bir bilgi vermedi. Onlar mübarek padişah hazretlerini kandırdılar, hürmete layık olan o kadar canın kanının akıtılmasının müsebbibi oldular ve bizi Müslümanları katletmeye tahrik ettiler. Acaba Ehl-i Sünnet’te olduğu gibi bir memlekette beş vakit Ezân-ı Muhammedî okunuyorsa, abdest alınıp cemaatle namaz kılınıyorsa, oruç tutuluyorsa, zekât veriliyorsa, Kur’ân tilavet ediliyorsa, hacca gidiliyorsa, Lâ ilâhe illallâh Muhammeden Resûlullâh kelime-i tayyibesi her zaman dile getiriliyorsa, o zaman bunları hangi şer’i nedenle öldürebiliriz ki? Eğer elleri açık bir şekilde namaz kılmak, ezan ve ikamede Eşhedü enne Aliyyen veliyullâh (Şehâdet ederim ki Ali, Allah’ın velisidir) ve Hayye alâ hayri’l-amel (Haydi, en hayırlı amele!) söylemek şeriata aykırı ise o zaman neden Şâfîiler bazen elleri açık bazen de elleri kapalı vaziyette namaz kılarlar? Eşhedü enne Aliyyen veliyullâh söylemek gerçi bidat olsa da mescitlere minare eklemek gibi bu da güzel bir bidattir. Biz hepimiz eminiz ve itiraf ediyoruz ki Ali, Allah’ın velisidir. Bizim müezzinler de sabah ezanlarında Hayye alâ hayri’l-amel diyorlar. Sözün doğrusu budur. Biz İranlılarla din adına savaşmayacağız. Eğer bizim savaşımızın mülk

uğruna olduğunu buyurursanız, o zaman bu viran memleket, onu zapt etmek için akıtılacak onca kana değmez, diyoruz (İspanakçı, 2023, s. 201-202).

Sultan Selim, Safevî Devleti'ni tamamen ortadan kaldırma amacının sekteye uğramaması için Mısır sultanı Kansu Gavri'yi kendi yanına çekme girişimleri/mektuplaşmaları sonuç vermeyince Mısırlılar üzerine bir sefere yönelmiştir. Yapılan Mercidâbık Savaşı'nda, Çerkezler (Memlûkler) Devleti yenilmiş ve Kansu Gavri de öldürülmüştür. Savaştan kaçanlar Mısır'a giderek Tumanbay'ı tahta çıkarmıştır (İspanakçı, 2023, s. 296-298). Mısır'ı fethetmeyi Simurg (Anka) kuşunu avlamaya benzeten Sultan Selim, Tumanbay'ın kendisine itaat etme talebini reddetmesi (İspanakçı, 2023, s. 304) üzerine ordusuyla Mısır'a hareket etmiş ve Ridaniye Savaşı'nda Çerkezleri yenmiştir. Kahire'deki camilerde Sultan Selim adına hutbe okutulmuş, Abbâsîlerin altıncı halifesinin âdet gereğince hilafetten feragat etmesi üzerine Sultan Selim halifelik ünvanını almıştır (İspanakçı, 2023, s. 321-323).

Bu bölümde; Memlûkler Devleti, Melikleri ve Çerkez sultanları hakkında bilginin yanında Kansu Gavri ile ilgili şu ifadeler yer verilmiştir: “Gerçekte bu devletin çöküşünün sebebi olan Sultan Eşref Kansu Gavri'nin siyasetteki hatası oldu ve biç kuşkusuz, eğer adı geçen sultan (Sultan Gavri), Sultan Selim'in askerî harekâtına [Safevîler üzerine] engel olmasaydı, böylesine çabuk bir şekilde Osmanlılar Mısır ülkesini istila etmeye girişmezdi.” (İspanakçı, 2023, s. 346-350).

Sultan Selim'in İran üzerine bir sefere çıkarak Safevî Devleti'ni ortadan kaldırma planı, ansızın rahatsızlanması ve 51 gün süren hastalığından sonra vefat etmesi neticesinde sonuçsuz kalmıştır. Sultanın vefatına ilişkin eserde şunlar yazmaktadır: “22.09.1520 seher vaktinde 'Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!'² fermanına lebbeyk dedi. Hüküm, Yüce ve Ulu Allah'ındır.” ve “Gözün yumdu cibân kavgalarından/Feragat eyledi sevdalarından.” (İspanakçı, 2023, s. 395)

Sultan Selim'in vefatını öğrenen Şah İsmail'in şu beyiti söylediği aktarılmıştır:

“Bu mükâfat dünyasında yeterince tecrübe ettik ki, /Her kim Ali nesli ile düşmanlık ederse mahvolur.” (İspanakçı, 2023, s. 400)

Bölüm, Sultan Süleyman'ın tahta cülus etmesi ve tutuklu bulunan İran elçilerini hapisten çıkararak güvenli bir şekilde memleketlerine gönderilmesi emriyle tamamlanmıştır.

“Şah İsmail'in Ömrünün Geri Kalan Kısmının Özeti” bölümünde bazı münferit hadiseler anlatılmakla birlikte, Şah İsmail'in Sultan Süleyman'a taziye ve tebrik için yazmış olduğu mektup ve buna cevaben Sultan Süleyman'ın memnuniyetini içeren mektubu aktarılmaktadır.

23 Mayıs 1524'te verem hastalığından hayatını kaybeden Şah İsmail'in “zıll (gölge)” kelimesinin karşılığı ebcet hesabına göre 930 tarihine işaret eden vefatıyla ilgili şu dördlük yer almaktadır:

“Dünyanın sığınağı olan Şah İsmail,
Güneş gibi nikap içine girerek cibânı terk etti.
Onun vefatının tarihi zıll (gölge) oldu,
Gölge, Güneş'in tarihi oldu.” (İspanakçı, 2023, s. 406)

Dört erkek, beş kızı evladı olan, Hataî mahlasıyla Türkmânî (Azerbaycan) Türkçesiyle şiirlerini dile getiren Şah İsmail'in cesur, kahraman, yiğit, kılıç kullanmada usta, ata binmede eşsiz olduğu kadar gaddar ve hunhar olduğu, bu bakımdan Cengiz ile Timur'a benzetildiği de müellif tarafından belirtilmiştir (İspanakçı, 2023, s. 406- 407).

Molla Muhammed Bağdâdî olarak tanınan, Türk Şairlerinin fazıl ve üstatlarından Fuzûlî'nin Hadikatü'-Su'adâ adlı eserinin mukaddimesine yer verilmek suretiyle İslâm'da Emevîler zamanında başlayan Kербela şehitleri için yas tutma âdetiyle ilgili açıklamalar yapılmıştır. Şah İsmail'in saltanatı boyunca yaptığı beş savaşı Şirvanşah Ferruh Yesâr, Elvend Mirza, Sultan Murad, Şeybek Han ve Sultan Selim'e karşı yaptığı belirtilmiştir (İspanakçı, 2023, s. 408-410).

Sultan Süleyman, İran üzerine bir sefer düzenlemeye karar verdiği zaman Şah İsmail'in öldüğü haberini alınca bu durumu teyit amaçlı Gilan hâkimine yazdığı mektupla bu bölüm bitirilmiştir.

² Fecr suresi, 28. ayet

“*Hatime, Mubakeme ve Netice*” bölümünde Muhammed Arif (2023), eserini yazma gayesini şöyle açıklamıştır:

İran memleketinde Şah İsmail gibi 14 yaşındaki bir gencin bir saltanat tesis etmesinin sebeplerinin ne olduğunu, hangi mecburiyetlerin bu sūfizadeyi Şii mezhebini kabullenmeye ve yaygınlaştırmaya ittiğini, Sultan Selim’in Şah İsmail’e karşı savaşmayı neden Frenklerle savaşmaktan daha önemli ve daha faydalı bulduğunu, bu karışıklıktan İran için ve özellikle de Hz. Fahrü’l-Enâm’ın (Peygamber Efendimizin) ümmeti için nasıl bir sonucun doğduğunu garazsız bir biçimde tahkik ve tetkik ederek gereken eleştirileri yapmak ve bunları gerçeğe uygun bir biçimde bu eserin muhterem okuyucularına arz etmektir (s. 413).

Müellif, Osmanlı Devleti’nin oluşumunu özetlerken Fatih Sultan Mehmet’in Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan’ı yendiği savaşın İranlılarla yapılan ilk savaş olduğunu da not düşmüştür. Bunun yanı sıra Bayındırlı Devleti’nin çöküşü sonucunda bu devlete bağlı olan emirlerin Osmanlı istilası kaygısı ve İranlıların Bayındırlı zulmünden bıkmaları gibi bazı nedenlerle Akkoyunluların varisi konumunda da bulunan Şehzade İsmail Mirza’yı (Şah İsmail) şahlık ünvanıyla Tebriz’de padişahlık tahtına oturtmaları aktarılmıştır. Fatih Sultan Mehmet’in İran’ı istila etme amacında olduğu ve bunun için de Akkoyunlu Yakup Bey’e bir mektup yazarak niyetini belirtmesinin ardından yola çıktığı fakat İzmit’e ulaştığında ömrü vefa etmediğinden bu hayalini gerçekleştiremediği anlatılmıştır (Ispanakçı, 2023, s. 418-419).

Hz. Fahr-i Risâlet’in (Hz. Muhammed) vefatından sonra siyasî işlerde İslâmiyet’in Râfîzî ve Nâsibî olarak iki fıkraya ayrıldığı, Hz. Osman’ın katli ile birlikte Havâric (Hâricîler) isminde üçüncü bir fırkanın ortaya çıktığı belirtilmektedir. Kerbela vakasından sonra ise Ehl-i Beyt taraftarları Şia ismiyle anılmaya başlanmıştır. İlerleyen süreç içinde tarik ve mezhepler de artmaya başlamış, Râfîzî ve Nâsibî fırkaları içinde birden çok fırka ortaya çıkmıştır (Ispanakçı, 2023, s. 420-421). Eserde bunlar tek tek anlatılmıştır. Şah İsmail, İran’ı Özbek ve Osmanlı istilasından korumak için bu mezhepleri meşveret ve tefekkürün ardından birleştirerek İmamiyye-i İsnâaşeriyye mezhebini devletin resmî mezhebi olarak ilan etmiştir. “*Böylece hem abalîyi ayırışmadan kurtaracak hem de Ehl-i Beyt muhibbi olan Anadolu, Rumeli ve Osmanlı yeniçeri balkızın çoğunu kendi taraflarına çekmek suretiyle Osmanlı Devleti’nin kuvvetine büyük bir zarar vereceklerdi.*” (Ispanakçı, 2023, s. 427) şeklindeki amaç ifadesi de eserde yer bulmuştur.

Sultan Selim’in Safevîlere karşı düşmanlığının asıl sebebi olarak İslâm âlemi için yeniden hilafeti getirmek ve dedesi Fatih Sultan Mehmet’in İran’ı ele geçirme projesini gerçekleştirerek kendisine iyi bir nam bırakmak gösterilmiştir “*Hakikatü’l Tevârih*” adlı esere atıfla Sultan Selim’in vasiyetnamesi verilmiştir (Ispanakçı, 2023, s. 428-430).

Muhammed Arif (2023), her iki hükümdarın mücadelesinin sonucuna ilişkin şu değerlendirmeyi yapmıştır:

Kısacası, bu iki büyük padişahın müstebit hareketleri ve cihangirlik hayalleri her iki devletin fetih kuvvetini ve kudretini hakiki maksatları haricinde sarf etmesine ve İslâm dünyası içinde büyük bir husumete yol açarak, İslâm âleminin perişanlığına ve hasar görmesine, zillet ve hakarete uğramasına sebebiyet verdi. Şöyle ki Osmanlılar ve Turanlılar Safevîleri yok etmekten, Mekke Şerifleri, Osmanlılar ve diğer Sünnî Arap emirleri de çarpışmadan Zeydîlerin kanını akıtmaktan, Safevîler ve Zeydîler de müdahaleden, çarpışmadan ve saldırlardan vazgeçmeyerek Hz. Muhammed ümmetinin muhterem nüfusundan yüz binlerce kişinin öldürülmesine, esir edilmesine ve perişan olmasına sebebiyet verdiler ve birbirlerinin sürekli terakkisini engellediler (s. 430).

Ayrıca Şark Meselesi’nin de bu nedenlerden dolayı ortaya çıktığını vurgulamıştır. Eserin yazım ve istinsah sürecinin aktarılmasıyla bu bölüm ve aynı zamanda eser nihayetlendirilmiştir.

Sonuç

Muhammed Arif Ispanakçı Paşazade tarafından kaleme alınan bu eser, Safevî-Osmanlı mücadelesinin öncesi ile sonrasını anlatması bakımından önemlidir. Müellif, eserini tercüme/telif olarak meydana getirirken her iki devlete ait kaynaklardan istifade etmiştir. Objektif bir bakış açısıyla tarihî olayları ele alarak anlatmanın gerekliliğinden bahsederek bu doğrultuda eser verilmeşi nedeniyle tarih yazarlarını eleştirmiş ve kendisi

yansız bir eser vücuda getirme amacıyla yola çıktığını belirtmiştir. Ne yazık ki bu hassasiyetini eserine yansıtmada tam olarak başarı sağlayamadığı söylenebilir. Bu durum da müellifin Osmanlı tebaasına dâhil olması, Sünnî inancına mensubiyeti, Sultan Selim'e sempati duyması ve Şah İsmail'e ise nefret beslemesi nedenleriyle açıklanabilir. Tüm bunlara rağmen Muhammed Arif, Sultan Selim ile Şah İsmail ve faaliyetlerini yeri geldikçe eleştirmekten çekinmemiştir. Bu iki muktedir hükümdarın güç mücadelesi nedeniyle İslâm âleminin gördüğü zarara ve kaybettiği parlak geleceğe, ortaya çıkacak olan “Şark Meselesi”ne vurgu yapmaktan kendini alamamıştır. Bu hususta her iki tarafı da acımasızca eleştirmiştir. Nihayetinde Safevî-Osmanlı çekişmesinin mezhepsel bir görünüm altında siyasi ve ekonomik temele dayandığını ifade etmesi de dikkate değerdir.

Eser, o dönemde yaşananları detaylı ve her iki devletin kaynaklarına dayanarak hazırlanması açısından büyük önem teşkil etmekle beraber bu alandaki kayda değer bir boşluğu doldurması adına önemli bir kazanımdır. Müellif, sure/ayet, beyit ve alıntılarla eserine zenginlik, akıcılık katmıştır. Eseri Türkçeye tercüme ederek ve gerekli notlarla donatarak okuyucuya sunan Namiq Musalı Hoca da değerli bir çalışmaya daha imza atmıştır. Yer yer eserdeki eksiklik ve yanlışlıkları kaynak belirterek gerçeği ortaya koymasına adına önemli katkılar sunmuştur. Giriş bölümünde eser hakkında bilgi vermesinin yanı sıra bir bilim insanı hassasiyetiyle bu tarihî çalışmayı değerlendirmesi ve bu minvalde düşüncelerini aktarması da takdire şayandır.

Kaynakça

- Artan Ok, M. (2024). *Mehdilik ve şabkulu ayaklanması*. Alfa Yayınları.
- Baharlı, İ. (2001). *şab'ın bahçesinde -şab İsmail öncesi ve sonrası Kızılbaşlık-*. Kitabevi Yayınları.
- Muhammed Arif İspanakçı Paşazade (2023). *řab İsmail ve Sultan Selim: İnkılâbü'l-İslâm Beyne'l-Havâs ve'l- 'Avâm*. Bilge Kùltür Sanat Yayınları.

Makale Bilgisi / Article Information

Atf/Cite as

Bozkır, İ. (2024). Muhammed Arif İspanakçı Paşazade, 2023, Şah İsmail ve Sultan Selim: inkılâbü'l-İslâm beyne'l-havâs ve'l- 'avâm. İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları. SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 3, 97-107.

Bozkır, İ. (2024). Muhammed Arif İspanakçı Paşazade, 2023, Shah Ismail and Sultan Selim: inkılâbü'l-İslâm beyne'l-havâs ve'l- 'avâm. İstanbul, Bilge Culture and Art Publications. SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies, 3, 97-107.

Yazar / Author

İlker BOZKIR

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Yüksek Lisans Enstitüsü

Master Student, Ankara Hacı Bayram Veli University, Graduate Institute

ilker.bozkir@hotmail.com, 0009-0007-2407-1515

Geliş Tarihi / Received

21 Mayıs / May 2024

Kabul Tarihi / Accepted

6 Kasım / November 2024

Yayın Tarihi / Published

30 Aralık / December 2024

Yayın Sezonu/Pub Date Season

Aralık / December

Sayı / Issue

3

Sayfa / Pages

97-107

Makale Türü / Article Types

Tanıtma / Review

Kapsam / Scope

Sosyal ve Beşerî Bilimler / Social and Humanitarian Sciences

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Ethical Statement

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem ve iThenticate programı tarafından incelenerek intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları / Contribution Rates of Authors to the Article

Makale tek yazarlıdır. / The article is single authored.

Çıkar Beyanı / Declaration of Interest

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest in the preparation of the article.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute.